

عملکرد چهل مجتهد
مبارز و صاحب فتوای
ضد استعماری در کشور عراق

چهل چراغ طاغوت شکن

اصغر کشوری

شیعه به مثابه یک جریان احیاگر نظام ارزشی اسلام از ابتدای بعثت حضرت پیامبر اعظم (ص) تا عصر حاضر در درازای تاریخ مطرح بوده است. کارکردهای اجتماعی و سیاسی شیعیان که منبعث از موضع گیری‌های ائمه اطهار علیهم السلام و نقش تعیین کننده آنان در راهبری جامعه بوده، بیم و نگرانی مستکبران را برانگیخته است زیرا آنان از پایگاه استوار و نیرومند شیعه اطمینان یافته، خبرها و تجربه‌های فراوانی از ارتباط مستحکم مراجع و پیروانشان دارند و نیک می دانند که این کانون پر جوش و خروش از توان بالقوه در آفرینندگی جهت گیری های اصولی، بسیج مردمی و رویارویی با توطئه های دشمنان بهره مند است؛ علمای دین در چالش حوادث و وقایع، موفق به خلق رویدادهای مهم و فراموش نشدنی شده و در سیر وقوع وقایع سیاسی- اجتماعی دشوار، همیشه پیروز میدان بوده‌اند.

نقشی که مجتهدان امامیه در پیشرفت سیاسی عراق معاصر ایفا کردند، تصویر موفقی از تاریخ سیاسی این کشور ارائه داده است.

با پژوهش‌هایی عمیق و دقیق در تاریخ معاصر کشور عراق می توان تصویری گویا از اقدامات حیاتی مجتهدان امامیه به محوریت چهار حوزه نجف، کربلا، سامراء و کاظمین ارائه داد. همچنین قادر می شویم موضعگیری های شیعه در سمت دهی امور سیاسی - اجتماعی، روشنگری و بیداری امت اسلامی در برهه های حساس تاریخ را هویدا سازیم. بر خورداری علمای شیعه از چنین پایگاهی، باعث واکنش های متفاوت مراکز مطالعاتی ضد شیعه در منطقه و غرب شده و چه بسا پژوهش‌هایی که به همین منظور در کشورهای غربی صورت گرفته، در زمره تحقیقاتی است که برای مخدوش کردن رویدادهای تاریخ پر بهجت حوزه های علمیه عراق و کمرنگ جلوه دادن قدرت و نفوذ مراجع و علمای آن در جامعه، به شمار آید.

**بزرگان شیعه ضمن
صدر فتوای جهاد، در
جبهه‌ها حضور یافته و
به سازماندهی نیروها
پرداختند. شیخ علی
کاشف الغطاء، سیدعلی
حلی و دیگر مجتهدان
در برانگیختن عشایر عراق
برای جهاد، نقش سازنده
ای ایفا کردند.**

اشغال بغداد و موصل و شمال عراق شد- حوزه نجف بی درنگ واکنش نشان داد و مرجعیت شیعه در رأس هرم شیعه قرار گرفته بود، از تأیید و پیروی مردمی شیعیان برخوردار شدند.

علماء عراق علیه تجاوز قوای انگلیسی فتوای جهاد صادر کردند، از جمله: سیداسماعیل صدر، سیدحسن صدر، ابراهیم سلماسی کاظمی، شیخ‌هاشم کعبی، شیخ عبدالله مازندرانی، محمد جواد بلاغی، هبة الدین شهرستانی، شیخ علی رفیش.

سیدعبدالله بلادی نیز که در نجف با سیدهبه‌الدین شهرستانی ارتباطی تنگاتنگ داشت در این زمان در شهر بوشهر به سر می برد از این جریان ابراز تاسف کرده و شروع به فعالیت‌های تبلیغی علیه کشورهای استعماری نمود. در میان علما و مجتهدان حوزه نجف، فتوا و واکنش آیت‌الله سیدمحمدکاظم یزدی علیه استعمار انگلیس بیش از

کشور عراق یکی از کانون‌های همیشه گرم و خروشان نهضت اسلامی به دلیل ویژگی‌های خاصش، همواره مهد پرورش و تجلیگاه اسلام راستین بوده است. عراق به دلیل بسیاری ویژگیها- استعدادهای معنوی، غنای طبیعی، موقعیت استراتژیک و...- همواره عرصه تاخت و تاز قدرت‌های استکباری قرار گرفته است. از آغاز قرن شانزدهم میلادی استعمارگران اروپایی به سرزمین‌های اسلامی وارد شدند و از همان ابتدا با مقاومت مردم مسلمان بومی روبرو گردیدند. استعمارگران انگلیس با اطلاعاتی که از فاسد بودن کارگزاران امپراطوری عثمانی و ستم‌پیشگی آنان داشتند بر این گمان بودند که روحانیت و حوزه‌های علمیه از ورود آنان استقبال خواهند کرد و آن را حرکتی در جهت برداشتن فرمانروایانی چون «بهجت بیک» که هیچ اعتقادی به مذهب نداشت و انواع فشارها را بر مردم نجف وارد می ساخت، اموال مردم را ضبط می کرد و مردان شهر را بدون هیچ گناهی مورد تعقیب قرار می داد، خواهند دانست و از این حرکت خشنود شده و حداقل در برابر یورش آنان ساکت خواهند بود. انگلیسی‌ها هدف از هجوم و اشغال عراق را رهایی مردم از ستم ترکان و برقراری دموکراسی اعلام کرده و گفتند: انگیزه ما در اشغال عراق از روی خیر خواهی و انسان دوستی است. ما می خواهیم از نفوذ کشور آلمان که همپیمان دولت عثمانی است جلوگیری کنیم و مردم ستم‌دیده عراق را از چنگ ستمگرانه ترکان و همپیمان آنان (آلمان) آزاد سازیم و زمینه برقراری دموکراسی و بهره‌مندی از ابزار جدید رفاهی را برای مردم فراهم سازیم. برگزیدن دهانه اروند رود در ناحیه جنوب عراق که شیعه نشین است، به عنوان نقطه آغاز عملیات و بیانیه‌های فرماندهان نیروهای استعماری، خود شاهدهی است بر این که آنان، این گونه می‌پنداشتند که علمای شیعه و به تبع آنان شیعیان ستم‌دیده عراق، نه تنها مانع آنان نمی‌شوند، بلکه آنان را در رسیدن به هدف استعماریشان کمک خواهند کرد. اما این بار نیز نتوانستند توان‌های نهفته در ذات فرهنگ شیعه را دریابند، چه این که در فرهنگ ناب شیعه، پیام کریمه «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً» چون خورشید می‌درخشد، حاکم فاسد مسلمان را بر کافر ترجیح داده، جنگ و درگیری با او را داخلی دانسته و در نزاع داخلی، حق دخالت به اجنبی نخواهند داد.

به همین سبب وقتی که در سال ۱۳۳۲ ق/ ۱۹۱۴ م به هنگام آغاز جنگ جهانی اول، متفقین علیه دولت عثمانی اعلان جنگ دادند. متعاقب آن نیروهای انگلیسی در ششم نوامبر، یعنی ۴ ماه پس از شروع جنگ که منجر به تصرف بخش‌هایی از جنوب عراق شد - در ابتدا بندر فاو و سپس بصره را به تصرف خود در آوردند و در نهایت منتهی به

در میان علما و مجتهدان حوزه نجف، فتوا و واکنش آیت الله سید محمد کاظم یزدی علیه استعمار انگلیس بیش از فتوای سایر علما کارساز و مؤثر افتاد، این هم بدان علت بود که انگلیسیها گمان می کردند ایشان در جریان انقلاب مشروطه ایران دخالت نکرده و چون در عرصه های سیاسی حضور نداشته، به هنگام ورود آنان به عراق، سکوت خواهد کرد؛ ولی بر خلاف انتظار استعمارگران، او از اولین مراجع و علمایی بود که حمله انگلیسیها به عراق را، حمله انگلیسیها به سرزمین اسلام دانست.

فتوای سایر علما کارساز و مؤثر افتاد، این هم بدان علت بود که انگلیسیها گمان می کردند ایشان در جریان انقلاب مشروطه ایران دخالت نکرده و چون در عرصه های سیاسی حضور نداشته، به هنگام ورود آنان به عراق، سکوت خواهد کرد؛ آنها نیز می توانند از این سکوت کمال بهره را ببرند. ولی بر خلاف انتظار استعمارگران، مرحوم سید که از سایر مراجع معروفتر و دارای مقلدان بیشتری بود، از اولین مراجع و علمایی بود که حمله انگلیسیها به عراق را هجوم کفر به سرزمین اسلام دانست و دفاع در مقابل آنها را واجب دانسته و در فتوای جهاد علیه آنان فرمود:

«بر هر کس لازم است که در عقب راندن قوای دشمن و سعی در حفظ حدود و ثغور اسلام، با همه امکاناتی که دارد غفلت نرزد. اگر اهل نباشد و یا عذری داشته باشد وظیفه دارد که عشایر را نصیحت و موعظه و تشویق به جهاد کند. زیرا حفظ اسلام بر هر فردی به هر صورت که امکان دارد، واجب است. النَّصْرُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.»

محمد کاظم طباطبایی

بزرگان شیعه ضمن صدور فتوای جهاد، در جبهه ها حضور یافته و به سازماندهی نیروها پرداختند. شیخ علی کاشف الغطاء، سیدعلی حلی و دیگر مجتهدان در برانگیختن عشایر عراق برای جهاد، نقش سازنده ای ایفا کردند.

مرحوم سید یزدی خود به علت پیری، توان حضور در جبهه را نداشت ولی فرزند خود، آقا سید محمد را که از اساتید و فضایی رده اول حوزه نجف به شمار می آمد، روانه جبهه کرد، ایشان در کنار دیگر عالمان حوزه پس از ماهها نبرد علیه تجاوزگران سرانجام به شهادت رسیدند.

نتایج جلسات و گردهمایی میان علما و آیات عظام، ملافتح الله اصفهانی، سیدمهدی حیدری، سیدمصطفی کاشانی (پدر سید ابوالقاسم کاشانی) شیخ عبدالکریم جزایری، شیخ جعفر راضی، سیدمحمد سعید حبوبی، سیدعلی بحر العلوم، شیخ جواد جواهری، سیدمحمدعلی بحر العلوم، سیدعبدالرزاق حلوه، سیدعلی داماد، شیخ باقر آل حیدر و... در حوزه نجف، کربلا و کاظمین، منجر به سازماندهی نیروهای اسلام در سه محور به فرماندهی مجتهدان شد.

این محور های عملیات دفاعی عبارت بودند از:

۱- محور عملیات شعبیه:

در این محور تعداد ۹۰ هزار رزمنده در نزدیکی بصره مستقر و علمایی چون سید محسن حکیم و میرزا محمد خراسانی (فرزند آخوند ملاکاظم خراسانی) و شیخ باقر آل حیدر تحت فرماندهی سید محمد سعید حبوبی حضور داشتند.

۲- محور عملیات القرنه:

منطقه «القرنه» در محل برخورد دو رودخانه مهم

دجله و فرات و بسیار حساس و با اهمیت بود. اگر نیروهای انگلیسی بدان دست می یافتند شرایط بسیار سخت می شد و به آسانی می توانستند از آنجا مناطق مرکزی را مورد حمله قرار دهند. از این رو گروهی از رزمندگان با هدایت و فرماندهی شماری از مجتهدان از جمله شیخ مهدی خالصی، شیخ محمد حسین کاشف الغطاء جد ایشان شیخ جعفر نجفی (کاشف الغطاء) از مراجع بلند پایه و بیگانه ستیز عراق است - سیدمحمد حسین شاه عبدالعظیمی و شریعت اصفهانی به منطقه حساس و استراتژیک «القرنه» اعزام شدند و توانستند سد محکمی در برابر اشغالگران ایجاد کنند.

۳- محور عملیات اهواز و بصره:

گروهی دیگر از مجاهدان به منطقه بصره و اهواز اعزام شدند و حضرات آیات: سیدعلی تبریزی و میرزا مهدی خراسانی هدایت و رهبری این نیروها را برعهده داشتند. سیدمحمدعلی بحر العلوم به همراه شیخ محمدجواد جزایری و شیخ محمدرضا شیرازی (فرزند میرزا محمد تقی شیرازی) «جمعیت نهضت اسلامی» را در سال ۱۳۳۶ ق / ۱۹۱۸ م تأسیس کردند و سیدحسین قزوینی، شیخ ابوالمحاسن حائری، سیدعبدالوهاب و غیره به عضویت آن درآمدند. (لازم به ذکر است این مجمع اولین ساختار سیاسی - اسلامی به حساب می آید که در آغاز جنگ در عراق تأسیس شد) در ابتدای امر نیروهای اسلام با هدایت و همراهی علمای بزرگ حوزه علی الخصوص میرزا احمد کفایی خراسانی (فرزند آخوند خراسانی) توانسته بودند در مقابل ارتش مجهز و با تجربه استعمار ایستادگی کرده و آنها را متحمل خسارت مالی و جانی سنگین کنند. اما پس از اتمام جنگ جهانی اول، انگلیس توانست بخش های زیادی از نیروهای خود را که درگیر جنگ با آلمان و متحدان آن بودند، به عراق بیاورد و سازو برگ بیشتر و سلاح های مدرن تری را علیه مجاهدان به کار گیرد. از سوی دیگر، ارتش عثمانی نیز متلاشی گردید، شرایط به نفع انگلیس تغییر کرد و آنها با حملات زمینی، دریایی و هوایی پس از شهادت و اسارت شمار زیادی از رزمندگان، عراق را به تصرف خود درآورده و درصدد تشکیل یک حکومت دست نشانده انگلیسی در عراق برآمدند. (ویلسون را به فرمانروایی عراق گماردند) و سعی بسیار در جلب موافقت و رضایت علما و بزرگان نمودند.

مجتهدان و عالمان نه تنها موافقت نکردند، بلکه مردم را علیه آنان، ترغیب به انقلاب کردند.

رهبری این جریان را میرزا محمد تقی شیرازی (میرزای دوم) بر عهده داشت. در جریان مبارزات استقلال طلبانه و ضد استعماری مردم عراق، میرزا محمدحسین نایینی با سید ابوالحسن اصفهانی، شیخ محمد مهدی خالصی و

شده دو کشور اسلامی عراق و افغانستان، شیعه بتواند از نسخه‌های موفق موجود در تاریخ و فرهنگ خود، به درستی استفاده‌ها ببرد. امروزه ما چاره‌ای جز پیمودن این راه به کرار تجربه شده نتیجه داده و عمل طبق فرمایشات این جماعت آزمون پس داده قابل اعتماد (به محوریت ولایت فقیه) را نداریم.

منابع:

- ۱- مجموعه مقالات ارائه شده در همایش بزرگداشت، اصفهان، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۹ ش.
- ۲- آوای بیداری، ویژه نام آیت الله شیخ محمدحسین کاشف الغطاء، تهران، دارالاسلام، ۱۳۷۲ ش.
- ۳- احیاگر حوزه نجف زندگی و زمانه آیت الله العظمی سیدمحسن حکیم، صفاءالدین تبراییان، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
- ۴- تاریخ الحركة الاسلامیة المعاصرة فی العراق، عام الحلو، بیروت، دارالمقدسی، ۱۹۸۱ م.

ی ۱۹۰۰-

۵- حسن بشر، بیروت، دارالمنتدی للنشر، ۱۹۹۰ م.

۶- تاریخ جنبش عراق، عبدالحکیم الرهیمی، ترجمه: جعفر دلشاد، اصفهان، چهارباغ، ۱۳۸۰ ش.

۷- تجربه الثورة الاسلامیة فی العراق (۱۹۲۰ - ۱۹۸۰ م) احمد الکاتب، بیروت: ۱۹۸۱ م.

۸- دانش نامه جهان اسلام، زیر نظر سیدمصطفی میرسلیم، تهران، دایرة المعارف اسلامی، ۱۳۷۵ ش.

۹- دایرة المعارف تشیع، زیر نظر: صدر حاج سیدجوادی، کامران فانی، بهاءالدین خرمشاهی، تهران، نشر سعید محبی، [بی تا].

۱۰- دماء العلماء فی طریق الجهاد، محمد الاسدی، تهران: ولاء، ۱۹۸۴ م.

۱۱- ریحانة الادب فی تراجم المعروفین بالکنیة الوالق، محمد علی مدرسی، تبریز: خیام، ۱۳۴۶ ش.

۱۲- زندگی و افکار شهید بزرگوار آیت الله العظمی سیدمحمد باقر صدر، ترجمه و پاورقی: حسن طارمی، سیدکاظم حسینی حائری، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵ ش.

۱۳- السیدمحمدکاظم الیزدی، سیرتة و اضواء علی مرجعیه و موافقة و ثائفة السیاسیة، کامل سلمان الجبوری، قم، ذوی القربی، ۱۴۲۷ ق.

۱۴- شعراء الغراء، علی خاقانی، نجف: دارالبیان، ۱۳۶۵ ق.

۱۵- شیعة العراق و قضیة القومیة العربیة، و میض جمال عمر عظمی، مجله المستقبل العربی، بغداد، مطبعة الاسلام، آگوست تا اکتبر ۱۹۸۲ م.

۱۶- غررالحکم آمدی، [بی تا]، [بی جا]، [بی تا].

۱۷- المآثر و الآثار، محمدحسن خان اعتماد السلطنه، تهران، اساطیر، ۱۳۶۲ ش.

فرزندش سیدمحمد خالصی زاده و سیدحسن صدر همکاری نزدیک داشت و چون قیام بالا گرفت سرانجام انگلیسیها شیخ مهدی خالصی و فرزندش را به ایران تبعید کردند. در سال ۱۳۳۷ ق/ ۱۹۱۹ م اندکی پس از قیام نجف، سازمان زیرزمینی «حزب النجفی» در نجف تأسیس شد و گروهی از علما از جمله شیخ حسین حلی به آن پیوستند. این حزب مردم نجف را برای زمان مناسب انقلاب، بسیج می کرد. سیدعلی بحرالعلوم نیز همچنین فتوای معروف خود «کمونیسم، کفر و الحاد است» را در این زمان صادر کرد به مخالفت و مقابله با متجاوزین انگلیسی پرداخت. سیدمحمد شیرازی و سیدمحمدباقر صدر، نیز در راه دفاع از ارزش‌های اسلامی و حفظ کیان و شرف و استقلال کشور عراق، رشادت‌های فراوانی از خود نشان دادند و بسان دیگر مجتهدان عراق با حکومت‌های چند دهه اخیر این کشور مبارزه کردند و فتوایهای جهاد صادر نمودند.

نتیجه گیری:

بدین ترتیب، مرجعیت شیعه به عنوان عنصری شرعی و هدایت گر، بر بام هرم تشیع ایستاد و به گونه‌ای از تأیید و پیروی عموم شیعیان برخوردار گردید که در هیچ یک از فرقه‌های اسلامی دیگر نظیر آن را نمی‌یابیم.

ارتباط محکم میان مراجع شیعه و توده‌های مردم، پشتوانه عظیمی را برای تشیع به وجود آورد؛ به گونه‌ای که در بیشتر اوقات باعث به موفقیت رسیدن تصمیم گیری‌های مرجعیت و تبدیل آن به موضعی که از ویژگی‌های آن ثبات، پایداری استحکام است، شد. این موضع از طریق رابطه مرجع و امت شکل می‌گیرد و این رابطه، رابطه‌ای است که شیعیان با توجه به اعتقاداتشان نه می‌توانند از آن سرپیچی کنند و نه از چارچوب آن خارج شوند و نه از دستورات و مقررات دینی آن سرباز زنند.

و این چنین شیعه توانست در شرایط سخت و حساسی که امت اسلام (علی‌الخصوص مردم عراق) در آن به سر می‌بردند، تصمیم مهمی اتخاذ کند و با قاطعیت اقدامی تاریخی صورت دهند. از این رو شیعیان، خود سازندگان اصلی حوادث و رویدادها بودند و در برابر نیروهای مخالف اسلام، از پیشگامان جنبش تاریخی به شمار می‌رفتند.

این ویژگی شیعیان مخالفان اسلام را به فکر تضعیف رابطه مرجعیت و امت انداخت. این مخالفان در صدد بر آمدند تا با ایجاد مانع میان مرجعیت و امت، مرجعیت را در چارچوب خاص خود محدود کنند و شیعیان را به دوری گزیدن از این محدوده وا دارند. این عده تا نیمه قرن بیستم توانستند در برخی از جوامع شیعی به موفقیت‌های مهم و قابل توجهی دست یابند، به گونه‌ای که آثار و پیامدهای آن را می‌توان بر پیکر شیعه مشاهده کرد.

به امید آن که امروزه برای برون رفت از وضعیت اشغال

مرجعیت شیعه به عنوان عنصری شرعی و هدایت گر، بر بام هرم تشیع ایستاد و به گونه‌ای از تأیید و پیروی عموم شیعیان برخوردار گردید که در هیچ یک از فرقه‌های اسلامی دیگر نظیر آن را نمی‌یابیم.

امروزه ما چاره‌ای جز پیمودن این راه به کرار تجربه شده نتیجه داده و عمل طبق فرمایشات این جماعت آزمون پس داده قابل اعتماد (به محوریت ولایت فقیه) را نداریم.

ارتباط محکم میان مراجع شیعه و توده‌های مردم، پشتوانه عظیمی را برای تشیع به وجود آورد؛ به گونه‌ای که در بیشتر اوقات باعث به موفقیت رسیدن تصمیم گیری‌های مرجعیت شد.

